

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ МУЗЕЈА ПРВОГ СРПСКОГ УСТАНКА

Идеја о формирању једног посебног музеја који би обрађивао искључиво Српску грађанску револуцију са почетка XIX века, поникла је приликом прославе 150-годишњице Првог српског устанка. Јубиларне 1954 год., у времену април — јуни, организована је репрезентативна изложба у згради Извршног већа НРС. Ова Изложба у коју су уложена знатна материјална сретства и за коју су прикупљени одговарајући предмети и документи из читаве наше републике, побудила је ванредно велики интерес јавности. Полазећи са становишта широког значаја ове ослободилачке борбе српског народа и неопходне потребе да се даље ради на систематском прикупљању и проучавању њених трагова, Републички одбор за прославу и Одбор за изложбу поднели су предлог Извршном већу НРС да Изложба прерасте у Музеј. Извршно веће је усвојило предлог и 16 јуна 1954 званично је основало Музеј. За смештај Музеја одређен је конак кнеза Милоша у Топчидеру, чија је потпуна рестаурација управо у то време била завршена. Зграда која је иначе историски споменик (саграђена 1834), адаптирана је у погледу комуницирања међу просторијама за потребе Музеја.

За разлику од Изложбе која је по својој природи имала привремени карактер, новом поставком у конаку предмети су експонирани на савремен музеолошки начин. Радови око уређења трајали су до 29 новембра исте, 1954 год., када је Музеј отворен за публику. Поставка која је извршена тада задржала се, са извесним мањим изменама, до данас.

Музеј Првог српског устанка има карактер историског музеја. Формално обухвата период од 1804 до 1833 год. тј. од избијања устанка до постизања аутономије Хатишерифом од 1833 год. Међутим због недостатка музејског материјала садашња поставка ограничена је на Први и Други устанак, при чему је највише простора дато Првом устанку. Када материјал буде дозволио експозиција ће се ширити у правцу потпунијег обухватања и обрађивања Српске грађанске револуције као целине. Музеј се у обради своје проблематике користи хронолошким начином излагања као извесним оквиром у коме је посебна пажња посвећена појединим важним догађајима, личностима и институцијама. Пошто је устанак значајно не само оружану борбу, већ сложену социјалну појаву везану за формирање слободне државе и зачетак многих видова националног живота, Музеј је користио сва сретства која би могла да допринесу њиховом бољем разумевању — почев од оружја и оригиналних предмета устаничких личности преко ликовног материјала и предмета из епохе до аутентичних писаних извора који и чине неку врсту историске позадине свом осталом материјалу. Имајући у виду најширу публику, Музеј се служио и са доста помоћних сретстава која на сликовит начин треба да приближе устаничко време гледаоцу (фотографије, макете, планови и сл.).

Иако је мисао о оснивању оваквог специфичног музеја нова, интерес за прикупљање предмета везаних за устанак живи исто толико дуго колико и музеолошка делатност код нас. На тај начин су разни предмети, веједнаки по вредности и од случаја до случаја, доспели у многе наше установе. Растурени на разне стране они нису значили много. За већину установа тај је материјал био секундарног значаја, често смештен по депоима. Музеј Првог српског устанка морао се засновати једино на том постојећем фонду који је стицајем околности био сабран на једном месту за време Изложбе. Но баш одатле, произашле су тешкоће са којима је овај Музеј морао да се бори од самога почетка свога посто-

јања. Приликом оснивања Музеја пропуштено је да се одлучно реши питање власништва материјала. Мада је појава овог Музеја била резултат наше опште културне политике, остављено је самом Музеју да са заинтересованим установама регулише једно тако деликатно питање. Ово је било тешко решити јер су, као што се могло и очекивати, установе гледале на овај проблем кроз призму сопствених интереса. Од свих установа које су позајмиле свој материјал једино је Народни музеј из Београда спремно уступио своје предмете (81 инв. пред.) у трајно власништво новог Музеја. Шта више, Народни музеј је предао и своју историску збирку која је сакупљана безмало од самога почетка делатности Народног музеја а која данас више није одговарала његовом карактеру и задацима. Истовремено оставио је Музеју Првог српског устанка на неограничену употребу већи број портрета и историских композиција. Предмети Народног музеја у односу на остали материјал били су од велике важности и фактички су уз објекте који су откупљени 1954 год. сретствима републичког одбора за Изложбу претстављали језгро новог Музеја.

Током година дошло је до споразума и са Војним музејом ЈНА, који је постигнут уз помоћ и сагласност надлежних органа обеју установа а на бази размене извесног броја предмета. Наиме, Војном музеју враћено је 36 инв. предмета док је од њега добијено 27 с тим што је Музеј Првог српског устанка дао у замену својих 50 инв. предмета. Предмети који су дати у замену не улазе у оквир концепције Музеја Првог српског устанка али су интересовали Војни музеј ЈНА као корисна допуна његових збирки. Слична размена изведена је и са Војвођанским музејом у Новом Саду само у мањем обиму. Питање материјала повољно је решено и са још неким установама као напр. Народном библиотеком у Београду, Музејом у Пожаревцу и др., но остало је отворено у погледу Етнографског музеја у Београду, Државног архива Србије затим још неких установа које су дале мањи број предмета. Њихов материјал овај Музеј излаже већ пету годину и до сада, из многих разлога, није још пронађен начин како да се статус тих експоната регулише.

И поред тежње да се устанак као прекретница у историји српског народа прикаже на достојан начин, та се идеја није могла спровести до краја јер је понегде, због неразумевања и заступања локалистичких интереса остало важног материјала ван домаћаја Музеја.

Делатност Музеја развијала се у више праваца. Поред свакодневне функције Музеја као културне и педагошке установе и послова који су из тога произишавали, стручно особље Музеја вршило је систематска теренска истраживања и радило на научној обради одређених проблема. Полазна тачка при теренским испитивањима били су подаци које је Музеј претходно прикупио из литературе или на друге начине, о постојању или околностима које би ишле у прилог постојању материјалних трагова устанка. Истраживало се све што стоји у вези са Првим и Другим устанком и периодом до 1833 године а то значи оружје, војна опрема, разни предмети учесника устанка, писани документи, записи по црквеним књигама, гробови, затим сликарство, архитектонски објекти тога доба и сл. Радило се на евидентирању и снимању сачуваних споменика. Фотографисана су и нека места битака односно остаци устаничких шанчева. У циљу испитивања посећена су бројна места, цркве и манастири, међу њима: Бранковина, Ђелије, Осечина, Чокешина, Лозница, Боговађа, Степања, Дивци, Маркова Црква, Миросаљци, Сибница, Тулеж, Рудовци, Топола, Љутовница, Цветке, Драча, Враћевшница, Велико Орашје, Тресије, Вељина, Горња Трешњевица, Покајница код Велике Планае, Моравци, Ва, Славковица, Варошевац, Шогић, Белановица, Засавица, Глоговац, Трноша и др. Од терена се очекивало нарочито оружје. Међутим, прилично обимна рекогносцирања ваљевског и шабачког среза нису дала ни издалека задовољавајуће резултате. Два последња рата задала су непоправиме ударце тим остацима наше прошлости. Наилазило се на многе податке о постојању оружја, чак читавих збирки, код потомака учесника устанка. Оно је било сачувано све до Првог светског рата када су окупаторске власти захтевале од народа, под претњом смртне казне, предају свог оружја па и старог, иако је ово већ одавно било неефикасно као убојно сретство. Други светски рат још је више проредио постојећи фонд тако да се данас на аутентично оружје ретко може наићи.

Поред општег систематског истраживања теренски рад је стајао и у вези са изучавањем одређене проблематике којом се бави стручно особље Музеја. Тако је нарочита пажња посвећена испитивању ликовне делатности за време Првог и Другог устанка као и за време прве владе кнеза Милоша — периоду који је иначе у тој области веома слабо проучавао. У време пред Први устанак и током њега, ликовна уметност, и то углавном иконопис, дошла је до видног изражаја. Међутим о сачуваним делима скоро се ништа није знало. Већ доса-

дешњим испитивањима створен је изванредан преглед сачуваних дела који омогућава да се одређеније говори о карактеру тога сликарства. Посао око испитивања ове уметности потрајаће дужи низ година. Јер се теренски рад обавља под тешким околностима с обзиром да се таква дела налазе по забаченим сеоским црквама до којих се веома тешко долази.

Пошто је Музеј ограничен на један ужи временски период од тридесетак година који треба свестрајно да осветли, морао се оријентисати на прикупљање најразличитијих објеката везаних за то доба. Музеј је попуњавао своје збирке углавном откупом предмета које су њихови власници директно понудили Музеју. Сасвим мали број откупљен је на терену приликом систематских истраживања. У целини узев откуп је врло неуједначен и зависи од случајних понуда на које интервенција Музеја не може битно да утиче. Но сама чињеница да постоји један Музеј који се специјално бави проблематиком устанка и шире узев српском историјом прве половине XIX века, потстиче и оријентише власнике на право место. Приликом откупа главна пажња била је усмерена ка набавци предмета који су везани за одређене личности или пак оне који су по своме карактеру значили нешто ново у већ постојећем фонду музејских предмета, како би се избегла монотонија материјала. Тек потом откупљивани су предмети из епохе и предмети који могу да послуже као компаративни материјал. Не може се међутим очекивати да се збирке оваквог Музеја попуњавају већим приливом материјала. Опредељеност на један ужи период ту је од битног утицаја. За протеклих пет година Музеј је откупио изванредан број предмета који се атрибуирају Станоју Главашу, проти Матији, Карађорђу, Ристићу-Пљакићу, кнезу Милошу, затим оружје Петра Добрића, оружје из породице Јанка Катића, кнеза Станоја из Зека и др. Откупљен је такође изванредан број оригиналних докумената међу којима збирка докумената из заоставштине Б. Тирића са више докумената из архиве Младена Миловановића и познатим записним устанничких старешина из 1812. Откупљен је састав Томе Милиновића-Морићанина који се налазио у заоставштини Симе Милутиновића-Сарајлије и др.

Међу важним откупљеним сликама треба споменути портрет кнеза Милоша, рад Уроша Кнежевића. Портрет је сликан пре Кнежевићевог школовања у Бечу. Затим Карађорђево портрет од Јована Поповића, из 1840, изузетно драгоцен ликовни докуменат, портрет Пантелије Глигорића-Деве, кнеза Симе Марковића и Томе Вучића-Перишића. Међу остале ликовне аквизиције спадају: „Хајдук Вељко на топу“, акварел Анастаса Јовановића, „Набијање на колац пред Стамбол капијом“ од Николе Милојевића и више композиција са темом из устанка од новијих сликара. Откупљен је и рељеф „Танаско Рајић“ од Ђоке Јовановића. У недостатку старијег ликовног материјала нарочито портрета и композиција битака морало се прибећи било порудбинама од савремених сликара било откупу дела која су они начинили по својој иницијативи, инспирисани тематиком устанка.

Музеј Првог српског устанка је у великој мери увећао број својих предмета примањем историске збирке од Народног музеја која се састојала од 513 инвентарских јединица. У њој се налази материјал претежно за српску историју XIX века, иако га има и нешто старијег. Самим тим Музеј Првог српског устанка као историски музеј примио је обавезу не само да чува овај материјал већ да га, када се за то укаже прилика, и попуњава. 1956 год. израћен је намештај за депо и приступило се систематском уређењу збирки и стручном инвентарисању. Ови послови завршени су почетком 1959 год.

За време Изложбе штампан је каталог у коме је обраћен добар део изложених предмета. Пошто се у Музеју налазе исти ти предмети а задржао се и већи број нераспродатих примерака каталога, Музеј се током ових година служио овим каталозима као својим. Но то је била само привремена мера која је била условљена, уз већ наведене разлоге, и недостатком сретстава за штампање једног новог, потпунијег и погоднијег каталога. Стручно особље сада ради на припреми таквог каталога.

У једном историском музеју какав је овај, због великог броја чињеница са којима се оперише, ни најопширније легенде нису довољне да гледаоца обавесте у пуној мери. Стога је у овом случају жива реч необично важна и она је коришћена сваком приликом. То се најбоље могло остварити са групним посетама, нарочито са школском децом. Када је у време екскурзија, што значи с пролећа и јесени, масовна посета школске деце, онда се примењивао један други начин, исто тако користан али једино могућ због малог броја стручног особља у Музеју. Прво је са наставницима обрађиван материјал па су онда сами наставници водили децу прилагођавајући своје тумачење њиховом узрасту. Проблематика коју Музеј обрађује веома је погодна за повезивање са наставним програмом и мора се рећи да то школе у великој мери користе.

Музеј је смештен на веома погодном месту. У недостатку других сличних установа у великом Топчичерском парку, овај Музеј је једина културно-атрактивна тачка, приступачна посетиоцима током читаве године. То се најочигледније може илустровати бројем посетилаца који се од почетка рада Музеја одржава приближно на истом нивоу.

1955 посетилаца	35.075	Приход од улазница	231.940	дин.
1956	"	33.067	"	"
1957	"	32.468	"	"
1958	"	37.243	"	"

Цене улазница су 10 динара за одрасле а за групне посете, ђаке, студенте и војску 5 динара.

Како је веома мало споменика старог Београда, рестаурисани конак кнеза Милоша и са њим овај Музеј постали су исто тако редовна тачка у програму посете странаца нашем главном граду. То се односи како на туристичке посете тако и на поједине званичне делегације. У свим случајевима Музеј је настојао да заинтересованим странцима пружи потребне информације. У оквиру семинара за водиче Туристичког савеза Београда у Музеју је организовано предавање за њихово упознавање са материјом коју Музеј обрађује.

Док је Музеј имао свога препаратора, а то значи од 1955 до 1958, извршено је чишћење и конзервирање угрожених металних и дрвених предмета како са изложбе тако и из депоа. Обављена је дезинсекција свих текстилних предмета који се налазе смештени у депоу. Стручни рестауратори из других установа рестаурисали су за овај Музеј неколико уљаних слика. За своје потребе Музеј је организовао мању фотографску лабораторију у којој ради кустос Музеја. Током протеклих година Музеј је употпуњавао своју библиотеку која се формирала као уско стручна библиотека из области српске историје с краја XVIII и почетка XIX века.

Како је Музеј основан као установа са самосталним финансирањем већ је од самог почетка имао свој друштвени орган управљања — управни одбор. Данас музејом у томе смислу управља Савет музеја који се састоји од седам чланова